ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐԸ ԱՇԽԱՐՀԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

Ռոբերտ Ղևոնդյան

Քաղաքական գիտությունների թեկնածու
«Գլաձոր» համալսարան
ՀՀ, Երևան, Գրիգոր Լուսավորչի փ. 7/1
Էլ. հասցե՝ Robert.gh81@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1201-6694

Թամարա Ղազարյան

Էլ. հասցե՝ tamaraghazaryan99@gmail.com
ORCID: 0009-0005-5806-1433
Հոդվածը ներկայացվել է 13.04.2023, գրախոսվել է 14.03.2023 , ընդունվել է տպագրության 11.12.2023
DOI: 10.53548/0320-8117-2023.3-113

Ներածություն

Հետխորհրդային միաբևեռ աշխարհակարգի հետագա վերափոխումը աչքի է ընկնում բարդ և հակասական գործընթացներով: «Արաբական գարնան» և «գունավոր հեղափոխությունների» հայեցակարգային քաղաքական վերաբաշխումները բարդ ընթացք ստացան մի քանի կետերում, որոնք կարելի է բնութագրել որպես «աշխարհաքաղաքական հանգույցներ»: Վերջիններ թվում կարելի է նշել Բալկանյան թերակղզին (Կոսովոյի խնդիր), Մերձավոր Արևելքը (Սիրիա, Կազա և Արցախ), Արևելյան Եվրոպան (Ուկրաինա): Աշխարհաքաղաքական այս փոխակերպումների առանձնահատկությունը պայմանավորված է հետևյալ գործընթացներով.

- Միակ և «խնամակալ» գերտերության՝ ԱՄՆ-ի դերի նվազումը և այլ կենտրոնների «բևեռի» վերածվելու հավակնությունները:
- Լոկալ զինված հակամարտությունների թվի աճը, որոնց մասնակիցները և՛ պետական, և՛ ոչ պետական դերակատարներն են:
- Գլոբալացման գործընթացները, որոնք ձևավորում են ժամանակակից պետությունների հաղորդակցական, ֆինանսական, տնտեսական, տեխնոլոգիական փոխկապվածությունը:
- Ժամանակակից աշխարհում անվտանգության վերազգային ինստիտուտների դերի նվազումը:

Թեև բոլոր այս գործընթացները փոխկապակցված են և համակարգային ազդեցություն են գործում արդի գլոբալ, տարածաշրջանային և լոկալ տարածություններում, այնուամենայնիվ, դրանցից ամեն մեկն ունի պատճառահետևանքային տրամաբանական կառուցվածք: Այդ կառուցվածքի ուսումնա-

սիրությունը համակարգային վերլուծության միջոցով հնարավորություն է տալիս բացահայտելու աշխարհաքաղաքական վերափոխումների վեկտորի հավանական այլընտրանքային ուղղությունները և համապատասխան սցենարային մշակումներ կատարելու այս կամ այն իրականությունում հնարավորություններից օգտվելու կամ մարտահրավերներին դիմակայելու համար:

Միաբևեռությունից բազմաբևեռություն

Սառըպատերազմյան դարաշրջանի ավարտը և ԱՄՆ-ի՝ որպես միակ գերտերության գոյությունը նշանավորվեցին միջազգային անվտանգության համակարգում հավաքական արևմուտքի որոշիչ դերակատարմամբ: Պատմական կարճ ժամանակամիջոցում բացվեցին քաղաքական տարածությունները՝ հանգեցնելով տարբեր պետական ու ոչ պետական միավորումների համար քաղաքական ժամանակի աննախադեպ սեղմման: «Վազող արդիականացման» հայեցակարգը բազմաթիվ հասարակությունների համար դարձավ գլխացավանք՝ բազմապատկելով թերի ժողովրդավարությունների և հիբրիդային համակարգերի քանակը ողջ աշխարհում: Զարմանալի չէ, որ քաղաքակրթական, մշակութային, էթնիկ, կրոնական և այլ հիմքերով հակասությունները կտրուկ սրվեցին, հատկապես աշխարհաքաղաքական կարևորություն ունեցող հանգուցային կետերում: Սա իր հերթին բումերանգի էֆեկտով վերափոխեց միաբևեռության տրամաբանությունը:

Վերլուծելով անցած ժամանակաշրջանն ու աշխարհաքաղաքական շարժերը՝ Ֆ. Ֆուկույաման նշում է. «Սառը պատերազմի ընթացքում, մինչև 2000-ականների սկիզբը, ԱՄՆ-ում կար էլիտաների հստակ փոխհամաձայնություն՝ հօգուտ աշխարհաքաղաքական լիդերության պահպանման»[1]: Արդեն 2000-ական թվականների կեսերից, տնտեսական աննախադեպ աճի վրա հիմնվելով, Չինաստանը բարձրաձայն հայտարարեց իր «բևեռային» հավակնությունների մասին: Չինացի հեղինակները բացահայտորեն սկսեցին խոսել կատարված աշխատանքի և աճող ազդեցության մասին. «Չինաստանի կողմից բաց քաղաքականության վարման ընդունումը վերջին 3 տասնամյակների ընթացքում հանգեցրեց միջազգային հարաբերություններում ավելի խոր ինտեգրման և դրանց վրա ահռելի ազդեցության»[2]: Միևնույն ժամանակ Ռուսաստանում թափ առան և սկսեցին զարգանալ ինտեգրացիոն նախագծերը, որոնք իշխանությունների հովանավորությունը վայելող գիտական շրջանակների կողմից վերլուծվում և մեկնաբանվում են որպես «Եվրասիական» բևեռի վերականգնման բաղադրիչներ: Ինքնուրույն աշխարհաքաղաքական կենտրոն լինելու հավակնություններ նկատվեցին նաև հավաքական Եվրոպայի (Եվրամիություն), Հնդկաստանի և այլ կենտրոնների կող-

[1] Fukuyama 2021.
[2] Liqun 2010, 58.

մից: Դեռևս 2008 թ. մայիսին Ֆ. Զաքարիան, նկատելով միաբևեռությունից բազմաբևեռության անցման միտումները, իր «Հետամերիկյան աշխարհը» հիմնարար աշխատությամբ կանխատեսում է «մնացյալ» աշխարհի վերելքը և ԱՄՆ-ի հեգեմոնիայի ավարտը[3]: Հետագա զարգացումները հաստատեցին այս կանխատեսումը: 2010-ականներն աչքի ընկան աշխարհաքաղաքական հակասությունների սրմամբ, որի հետևանքով տեղի է ունենում աշխարհակարգի փլուզում, որն էլ ենթադրում է նոր հավասարակշռության ձևավորում. «...դրանից հետո աշխարհը վերադառնում է ավելի նորմալ՝ բազմաբևեռության վիճակի, որտեղ Չինաստանը, Ռուսաստանը, Հնդկաստանը, Եվրոպան և այլ ուժային կենտրոններ ԱՄՆ-ի համեմատությամբ հզորանում են»[4]:

Աշխարհաքաղաքական հակասությունների պրոքսի դրսևորումները

Համաշխարհային քաղաքական անկայունությունը հանգեցրել է տարածաշրջանային զինված հակամարտությունների աճին, որոնց առանձնահատկությունն այն է, որ դրանցում հիմնական դերակատարները ոչ միայն պետություններն են որպես ինստիտուտներ, որոնք ունեն ռազմական բռնություն կիրառելու իրավունք՝ ելնելով իրենց ազգային շահերից, այլև ոչ պետական դերակատարները, որոնք կարող են ուղղակիորեն չներկայացնել որևէ պետություն: Ռազմական հակամարտություններին մասնակցող նման դերակատարների ի հայտ գալը բնութագրվում է որպես պատերազմի վերափոխման, դասականից ոչ դասական ձևաչափի անցման հետևանք:

Ըստ Մ.Կալդորի՝ նոր պատերազմներում «...աղավաղված է ներքինի և արտաքինի միջև տարբերությունը»[5]: Պատերազմների հիբրիդային բնույթը ծածկում է ահռելի մակերես՝ շփման գծից սկսած մինչև խոր թիկունք և վիրտուալ տարածություններ: Զինված հակամարտություններ վարելու հարցում պետության բացառիկ իրավասությունը վերանում է, իսկ մասնավոր կազմակերպություններն ու ռազմական խմբավորումները ստանում են գործելու հնարավորություն: Պետությունների և նրանց կոալիցիաների հետ աշխարհի աշխարհաքաղաքական վերաբաշխմանը մասնակցող զինված բռնության նոր սուբյեկտներն են կանոնավոր զինված ուժերը, կիսառազմական խմբերը, ինքնապաշտպանական ստորաբաժանումները, օտարերկրյա վարձկանները, միջազգային հանրության հովանու ներքո գտնվող օտարերկրյա զորքերը[6]: Հակամարտության սուբյեկտների նման փոխարինումը հնարավորություն է տալիս խոսելու նոր տեսակի պատերազմների մասին, որոնք հաճախ բնութագրվում են որպես «հիբրիդային», «պոստմոդեռնիստական» կամ

[3] Zakaria 2008.
[4] Fukuyama 2021.
[5] Калдор 2015, 21.
[6] Калдор 2015, 198.

«ցածր հաճախականության» պատերազմներ[7]: Գործողությունների պրոքսի բնույթի մասին է խոսում այն, որ դրանք հիմնականում աշխարհի «ավելի քիչ զարգացած» հատվածներում են բռնկվում[8]: Իսկ առաջատար երկրներում նմանօրինակ իրադարձությունները ձգտում են քողարկել այլ անվանումներով (ինչպես Ռուսաստանի կողմից Ուկրաինա ներխուժումը «հատուկ ռազմական օպերացիա» անվանելու փորձերը):

Հիբրիդային պատերազմները հնարավորություն են տալիս ապահովելու ինչպես ուղղակի, այնպես էլ պրոքսի հակամարտությունների վարման բարձր արդյունավետություն: Գործընթացը դիտարկում է հակառակորդ պետության և հասարակության կյանքի բոլոր ոլորտները, որտեղ հնարավոր է կիրառել ազդեցության գործիքներ: Հիբրիդային պատերազմի հիմնական բաղադրիչներն են.

- սովորական զինված ուժերի կիրառումը.
- միջուկային զենքի կիրառման սպառնալիքը.
- կիբեռտարածությունների օգտագործումը՝ անկայունացման և քայքայման նպատակով.
- տնտեսական լծակների կիրառումը՝ պետությունների և ինստիտուտների քաղաքական համախմբվածությունը քայքայելու նպատակով.
- զանգվածային պրոպագանդան և ապատեղեկատվության տարածումը՝ ռազմավարական հաղորդակցությունների և «հանրային դիվանագիտության» աղավաղման միջոցով[9]:

Հիբրիդային պատերազմի պրոքսի տրամաբանությունում կարելի է ներառել նաև այսպես կոչված «ահաբեկչական» պատերազմը: Այս դեպքում, տարբեր ուժային կենտրոնների կողմից պատվիրակվելով, երբեմն նաև՝ սեփական նախաձեռնությամբ, ահաբեկչական խմբավորումները հիբրիդային գործողություններ են սկսում: Նրանց գործիքակազմում ընդգրկված են հիբրիդային պատերազմի բոլոր բաղադրիչները (տրամադրության տակ միջուկային զենքի բացակայության պայմաններում հաճախ այդ բաղադրիչին փոխարինում է միջուկային օբյեկտներին հարվածելու սպառնալիքը):

Ըստ Բ. Հոֆմանի՝ ահաբեկչության խնդիրն է «...ահաբեկումն ու պարտադրանքը, այսինքն՝ վախի միջոցով մարդկանց վարքագծի վրա ազդեցություն գործելը»[10]: Զանգվածային վախի միջոցով ահաբեկիչները փորձում են լծակներ ձեռք բերել՝ ստիպելու նրանց կայացնել իրենց անհրաժեշտ քաղաքական որոշումները. «Ծայրահեղականացումը և բռնությունը տեղի են ունենում ոչ միայն կրոնական և գաղափարական պատճառներով. բռնի գործո-

[7] Калдор 2015, 8.
[8] Кревельд 2005, 46.
[9] Thiele 2015.
[10] Хоффман 2003.

ղությունների անցման որոշումը կարող է թելադրված լինել գործնական, սոցիալական, քաղաքական և ռազմական նկատառումներով»[11]:

Վերլուծելով ժամանակակից ահաբեկչական պատերազմի առանձնահատկությունները՝ Լ. Շտոֆերն այն սահմանում է որպես «...ոչ քաղաքական դերակատարների պատերազմ, որն իրականացվում է առանց հայտարարության, կանոնների և սահմանափակումների, որը տարվում է ցանկացած միջոցներով (ինչպես զուտ ռազմական, այնպես էլ խաղաղ ճանապարհով): Ահաբեկչական պատերազմի նպատակն է առավելագույնի հասցնել թշնամու խաղաղ բնակչության զոհերի թիվը, նրա բարոյազրկումը, քաղաքացիական բնակչության ոչնչացումը, ենթակառուցվածքները»[12]: Հաճախ նման գործողությունները հիբրիդային պատերազմի այլ բաղադրիչների կիրառման նախապատրաստական աշխատանքներ են, իսկ որոշ դեպքերում հող են նախապատրաստում ընդհուպ ռազմական գործողությունների համար:

Ավելին, ժամանակակից ահաբեկչությունը ոչ միայն քաղաքական հարցերի լուծման միջոց է, այլև շատ եկամտաբեր բիզնես: Դա է վկայում այն փաստը, որ ժամանակակից աշխարհում կա վարձկանների մի ամբողջ շուկա, որոնք պատրաստ են պայքարել վարձի համար և ահաբեկչական գործողություններ կատարել աշխարհի ցանկացած տարածաշրջանում. «Ապակենտրոնացման գաղափարի կիրառումն ահաբեկիչներին, վարձկաններին հնարավորություն է տալիս աշխատելու բարձր տեմպով՝ անհամեմատելի առավելություն ձեռք բերելով կանոնավոր ստորաբաժանումների նկատմամբ: Ահաբեկիչների մարտավարությունը հարձակողական է նույնիսկ պաշտպանողական գործողությունների ժամանակ... Նրանք գործում են տարաշարժային (մանյովրային) պատերազմի սկզբունքներով՝ հիմնական շեշտը դնելով շարժուն (mobile) խմբերի գործունեության վրա: Նման խմբերի հայտնաբերումը և ոչնչացումը բավական բարդ է նույնիսկ նոր գերճշգրիտ ու հեռահար զինատեսակների կիրառման պարագայում»[13]:

Մեզ համար «ահաբեկչական» պատերազմի և հիբրիդային գործողությունների թերևս ամենացայտուն օրինակը Ադրբեջանն է: Տարիներ շարունակ օգտագործելով ներդրված գործակալական ցանցը՝ տեղեկատվական ահաբեկչությունն ու ահաբեկչության սպառնալիքները (օրինակ՝ Մեծամորի ատոմակայանին հարվածելու սպառնալիքը), տնտեսական շրջափակումը, հակահայ քարոզչությունը և այլն, այդ պետությունն ի վերջո ձեռնամուխ եղավ ռազմական գործողություններին: 44-օրյա պատերազմի ընթացքում է՛լ ավելի ընդլայնելով հիբրիդային գործողությունների ճակատը՝ Ադրբեջանը օգտագործեց նաև ահաբեկիչ վարձկանների: Ներկայում այդ պետությունը ան-

[11] Stepanova 2008, 82.
[12] Штофер 2015, 63.
[13] Պետրոսյան 2021, 80-81:

ընդհատ ճնշում գործադրելու և հիբրիդային լայնամասշտաբ գործողությունների միջոցով փորձում է կապիտալացնել պատերազմի արդյունքներն ու նոր հաջողություններ գրանցել:

Տեղեկատվահաղորդակցական միջոցների շարունակական զարգացումն ու քաղաքական տարածությունների ընդարձակումը

Աշխարհաքաղաքական ներկա փոխակերպումների ընթացքն ու հնարավոր ուղղություններն անհնար կլինի նկարագրել առանց տեղեկատվահաղորդակցական միջոցների անընդհատ զարգացման տրամաբանությունը հաշվի առնելու: Առաջատար IT տեխնոլոգիաները մարտահրավեր և միևնույն ժամանակ հնարավորություն են ինչպես պետությունների, այնպես էլ լոկալ, տարածաշրջանային ու գլոբալ քաղաքական դաշտի ավելի սահմանափակ դերակատարների համար: Ավելին. պետական և ոչ պետական կառույցների լայնարձակ համագործակցությունը ժամանակակից միջազգային հարաբերությունների անբաժանելի մասն է դարձել և, այդպիսով, «պետական սահմաններ» հասկացությունը ևս վերափոխվել է. «...ժամանակակից պետությունները սերտորեն կապված են տարածաշրջանային և անդրազգային քաղաքական և տնտեսական խմբավորումների և կորպորացիաների հետ, և ժամանակակից պետությունների սահմանները կորցնում են կոշտ սահմանազատման գծերի կարգավիճակը»[14]: Բազմաթիվ են տնտեսական, սոցիալական, մշակութային, շատ դեպքերում՝ անգամ քաղաքական կառույցները, որոնք գործում են արտասահմանային սկզբունքով՝ ներառելով տարբեր պետություններ կամ պետություններին պատկանող տարածքներ:

Տեղեկատվահաղորդակցական նորագույն հնարավորությունները, շարունակաբար խթանելով պետական ու ոչ պետական միավորումների փոխկապակցվածության աճը, ուղղակի ազդեցություն են գործում նաև գոյություն ունեցող ինստիտուտների վրա: Քաղաքական իշխանության նախկին բնորոշիչները երբեմն սահմանափակվում են: Որպես օրինակ կարելի է նշել տեղեկատվության մոնոպոլիայի պայմաններում պրոպագանդայի կամ ագիտացիոն հնարավորությունների ժամանակակից փոխակերպումը: Տեղեկատվական հասանելիության ներկա մակարդակը զգալիորեն նվազեցրել է նշված գործընթացների արդյունավետությունը: Մյուս կողմից էլ ժամանակին համընթաց վերափոխման հրամայականը ընկալող և արդիականացող հանրույթները (այդ թվում՝ պետական իշխանության ինստիտուտները) տեղեկատվական հոսքերի վրա ազդեցության, տեղեկատվության ձևավորման, փոխանցման և սեփական մոտեցումները հեռարձակելու ավելի մեծ հնարավորություն են ստանում: Նշված գործառույթները լայնորեն կիրառվում են բազմաթիվ ուղղություններով, մասնավորապես. «...Ռուսաստանը, Չինաս-

[14] Гидденс 2002, 436.

տանը... Միացյալ Նահանգները օգտագործում են թվային գործիքներն ու տվյալները տարբեր միջոցներով՝ սեփական քաղաքացիներին հետևելու և վերահսկելու համար, ինչպես նաև փորձելով ազդեցություն գործել մարդկանց վրա և՛ սեփական երկրում, և՛ արտերկրում»[15]: Քաղաքական տարածությունների նմանօրինակ ընդարձակումը չի կարող իր ազդեցությունը չունենալ ընդհանուր աշխարհաքաղաքական ենթատեքստի վրա: Անվտանգային սպառնալիքներն աճում են, իսկ դրանց դիմակայելու հնարավորությունները պահանջում են նոր ռեսուրսներ և գործիքակազմի հընթացս վերափոխումներ:

Զուգահեռաբար՝ քաղաքական տարածությունների ընդարձակումը ձևավորել է անվտանգային սպառնալիքներ, որոնք ձևավորվում ու զարգանում են տնտեսական հիմքով: Ֆինանսատնտեսական ոլորտին տիրապետումը միշտ եղել է պետության՝ որպես միջազգային հարաբերությունների համակարգի սուբյեկտի նշան: Համաշխարհային ֆինանսական ինստիտուտների ի հայտ գալը անմիջականորեն ազդեցություն է գործում ազգային պետության ինքնիշխանության մակարդակի վրա:

Գնահատելով ֆինանսական հատվածի համաշխարհայնացման ռիսկերն ու սպառնալիքները՝ հարկ է ընդգծել այդ գործընթացների հետևանքով ազգային պետությունների բացառիկ իրավասությունների տարածքի վերափոխումը, ինչը «...շատ պետությունների համար զգալի կորուստների է հանգեցնում՝ ձևավորելով այսպես կոչված ասիմետրիկ սպառնալիքներ և առաջացնելով պաշտպանական ռեակցիա»[16]:

Երկրների գլոբալ փոխկախվածության պայմաններում թշնամու վրա ճնշում գործադրելու տնտեսական մեթոդները հաճախ ավելի արդյունավետ են, քան պայքարի զինված մեթոդները: Տնտեսական ճնշումը բերում է ցանկալի արդյունքի ավելի քիչ ծախսատար և կործանարար եղանակներով, քան ռազմական ճնշումը: Հիբրիդային պատերազմների տրամաբանությունում կիրառվում են պայքարի բոլոր հնարավոր միջոցները, այդ թվում՝ տնտեսական: Մասնավորապես՝ պետությունների վրա տնտեսական ճնշման արդյունավետ գործիք է տնտեսական պատժամիջոցների ներդրումը, որոնք ուղղված են երկրի գործունեության տնտեսական, ֆինանսական, արդյունաբերական և այլ ոլորտների ոչնչացմանը: Օրինակ՝ ռուս-ուկրաինական պատերազմի և դրան նախորդած իրադարձությունների պատճառով Ռուսաստանի դեմ տնտեսական պատժամիջոցների ներդրման հետևանքով տնտեսության ճգնաժամային գործընթացները:

[15] Kivinen, Piiroinen 2022, 12.
[16] Мариносян 2008, 6.

Անվտանգային միջազգային համակարգի և վերազգային ինստիտուտների դերի նվազումը

Աշխարհակարգի փոփոխության բնութագրիչ հատկանիշներից է նաև անվտանգության ապահովման համար ստեղծված միջազգային կառույցների դերի անկումը: Հատկանշական է, որ միջազգային կազմակերպությունների գործառութայնությունը չի սահմանափակվում օժանդակությամբ կամ խորհրդատվությամբ. օպերատիվ իրավիճակներում դրանք կառավարման և կարգավորման գործառույթ ունեն[17]: Սակայն արդի բազմաթիվ կոնֆլիկտային և ճգնաժամային իրավիճակներում միջազգային անվտանգային կառույցները պասիվ դիտորդի դերում են: Խոսքն առաջին հերթին վերաբերում է Միավորված ազգերի կազմակերպությանը, որի հիմնական գործառույթը միջազգային խաղաղության և անվտանգության ապահովումն է:

Ժամանակակից աշխարհը թևակոխել է լայնածավալ ճգնաժամի փուլ, որն անմիջականորեն ազդեցություն է գործում միջազգային անվտանգության համակարգի վրա: ՄԱԿ-ի կողմից այս գործընթացը վերահսկողության տակ վերցնելու կամ համակարգելու թույլ փորձերը տարբեր օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառներով շարունակաբար ձախողվում են: Եթե 90-ականներին ՄԱԿ-ի որոշումների կայացման գործընթացը բավական արդյունավետ էր, քանի որ «նոր հետսառըպատերազմյան մթնոլորտում գերտերությունները ավելի քիչ էին օգտվում վետոյի իրավունքից»[18], ապա ներկայում իրավիճակը կտրուկ փոխվել է: ՄԱԿ-ի գործողությունների արդյունավետության նվազումն ակնհայտ է. Սիրիայում, Լիբիայում, Արցախում և Ուկրաինայում անգամ ռազմական հանցագործությունների բացահայտ դեպքերը չեն արժանանում ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի բանաձևերի, քանի որ այս կամ այն պետությունը արգելափակում է դրանց ընդունումը: Այս փաստերը խոսում են ՄԱԿ-ի գործառութային խնդիրների սրման և ազդեցության նվազման մասին, որը հայելային էֆեկտով պարբերաբար անդրադառնում է գլոբալ քաղաքական տարածության այս կամ այն հատվածում: Ակնհայտ է, որ ՄԱԿ-ին անհրաժեշտ են լուրջ բարեփոխումներ, որոնք թույլ կտան նրան լիովին կատարել համաշխարհային անվտանգության պաշտպանության իր գործառույթները և ընդունել նորմեր, որոնք կարող են կայունացնել համակարգը միջազգային հարաբերություններում. «...առանց դրա, կազմակերպությունը աստիճանաբար կկորցնի իր դիրքերը և կտեղափոխվի համաշխարհային քաղաքականության լուսանցք, կվերածվի լրացուցիչ չեզոք ուժի, անօգնականորեն նայելով, թե ինչպես են պետությունների խմբերը կամ առանձին երկրներ լուծում վիճելի հարցերն իրենց հայեցողությամբ»[19]:

---

[17] Abott, Sidal 1998, 12.
[18] Sommerer et all. 2022, 828.
[19] Заемский 2008, 3.

Այնուամենայնիվ, խնդիրը չի պարփակվում միայն ՄԱԿ-ի դերի նվազմամբ: Աշխարհաքաղաքական հակամարտությունում խրթին հարաբերությունները երբեմն դուրս են գալիս դիվանագիտական սահմաններից անգամ միևնույն ռազմաքաղաքական դաշինքում ընդգրկված անդամների դեպքում: Եթե ՆԱՏՕ-ի անդամ Հունաստանը և Թուրքիան ակտիվորեն հակադրվում են միմյանց՝ փաստացի սպառազինության մրցավազքի մեջ մտնելով, ապա ավելի ցածր հեղինակություն ունեցող և հնարավորությունների տիրապետող ՀԱՊԿ-ի անդամներ Ղրղզստանի և Տաջիկստանի միջև զինված բախումները սովորական երևույթ են: Ընդ որում, թե՛ ՆԱՏՕ-ի, թե՛ ՀԱՊԿ-ի ղեկավար շրջանակներում իրավիճակի վրա վճռականորեն ազդելու միջոցներ ոչ միայն չեն ձեռնարկվում, այլև, ըստ էության, այդպիսի միջոցները որպես առաջնահերթություն չեն էլ դիտարկվում:

Կարելի է եզրակացնել, որ անվտանգային միջազգային համակարգը, որը ձևավորվել էր Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո, գործառնական առումով այլևս չի համապատասխանում ժամանակակից իրողություններին: Եթե հետսառըպատերազմյան թեժ իրադարձությունները հնարավոր եղավ սառեցնել «միաբևեռ» աշխարհի կառուցապատմանը համապատասխան, ապա «բազմաբևեռության» անցման առաջին իսկ նախանշանները նշանավորվեցին սառեցված հակամարտությունների թեժացմամբ և նորերի ձևավորմամբ: Թեև նոր աշխարհակարգի հարաբերականորեն հավասարակշռված պատկերը դեռևս հեռու է տեսանելի լինելուց, բայց այսօր արդեն կարելի է կանխատեսել, որ ներկա միջազգային անվտանգային համակարգի պայմաններում նոր աշխարհակարգում կայունության ապահովումը շատ քիչ է հավանական: Անհրաժեշտություն է լինելու առանցքային փոփոխություններ իրականացնել և՛ միջազգային կազմակերպությունների կազմի, գործիքակազմի, ազդեցության միջոցների, ընկալումների և գործառույթների շրջանակներում, և՛ ընդհանուր առմամբ միջազգային փոխհարաբերությունների, բազմաբևեռության էության ընկալման ու փոխադարձ հարգանքի ապահովման առումներով:

Եզրակացություններ

Հարկ է նկատել, որ աշխարհաքաղաքական ներկա տեղաշարժերը տեկտոնական բնույթ են կրում: Դրանք փոխում են միջազգային քաղաքականությունում զսպումների և հակակշիռների ողջ տրամաբանությունը: Ասվածից կարող ենք եզրակացնել, որ ինչ հավասարակշռային դրություն էլ ձևավորվի, այն անհամեմատ տարբերվելու է նախկինում գոյություն ունեցող իրավիճակից: Այս իրողությանը զուգահեռ, այնուամենայնիվ, անհրաժեշտ է, հաշվի առնել, որ անվտանգության բազմակողմանի մարտահրավերները ձևավորվում են պարբերաբար՝ նաև անհավասարակշռության տարբեր

փուլերում: Հետևաբար կարևոր է մշակել դրանց հավասարարժեք պատասխանելու մեխանիզմներ:

Հայաստանի Հանրապետության համար ծագող մարտահրավերների գլխավոր թիրախները պետականությունն ու ինքնիշխանությունն են: Այս ուղղություններով անվտանգային ներուժի ավելացումը պահանջում է ոլորտային ռազմավարական պլանավորումների ճկունություն, սցենարային մշակումների բազմազանություն, ինչպես նաև արտաքին քաղաքականության դիվերսիֆիկացման, փափուկ ուժի տարրերի կիրառման և ֆիզիկական հարթությունում շարունակաբար հզորացման միջոցներով սեփական սուբյեկտայնության ամրապնդում: Այս ուղղություններով անդադար աշխատանքը հնարավորություն կտա այլընտրանքային զարգացումների անորոշություններում ապահովելու պետական անվտանգության առավելագույն հնարավոր մակարդակ:

Գրականություն

Պետրոսյան Մ. 2021, Հակամարտությունների կարգավորում ժամանակակից պատերազմներում և զինված հակամարտություններում ահաբեկչական գործոնի ակտիվացման պատճառներն ու հիմնական միտումները, Հայկական քաղաքագիտական հանդես, N 2, էջ 75-100:

Гидденс Э. 2002, Навстречу глобальному веку, Отечественные записки, N 6, с. 436-456.

Заемский В. 2008, Ключевые вопросы реформы ООН, Мировая экономика и международные отношения, N 7, с. 3-13.

Калдор М. 2015, Новые и старые войны: организованное насилие в глобальную эпоху, Москва, изд. Института Гайдара, 416 с.

Кревельд М. 2005, Трансформация войны, Москва, «Альпина Бизнес Букс», 344 с.

Мариносян Х.Э. 2008, Национальное государство: проблемы и перспективы в условиях глобализации, Философские науки, N 8, с. 5-24.

Хоффман Б., Терроризм – взгляд изнутри https://www.libfox.ru/253490-9-bryus-hoffman-terrorizm-vzglyad-iznutri.html#book (ներբեռնման օրը՝ 14.03.2023).

Штофер Л. 2015, Трансформация войны в условиях глобализации мира: основные формы и их социальные детерминанты, Международный научно-практический и методический журнал «Смальта», с. 59-66.

Abbott W. K., Sidal D. 1998, Why States Act through Formal International Organizations, The Journal of Conflict Resolution, Vol. 42, No. 1, Maryland, p. 3-32.

Fukuyama F., Francis Fukuyama on the End of American Hegemony https://www.economist.com/by-invitation/2021/08/18/francis-fukuyama-on-the-end-of-american-hegemony (ներբեռնման օրը՝ 09.03.2023).

Kivinen O., Piiroinen T. 2022, Epoch-Making Changes in the Cultural Evolution of Communication: Communication Technologies Seen as Organized Hubs of Skillful Human Activities, Journal for the Theory of Social Behavior, Turku, p. 221-237.

Thiele R., The New Colour of War – Hybrid Warfare and Partnerships https://www.files.ethz.ch/isn/194330/383_Thiele.pdf (ներբեռնման օրը՝ 07.03.2023).

Sommerer T., Squatrito T., Tallberg J., Lundgren M. 2022, Decision-Making in International Organizations: Institutional Design and Performance, The Review of International Organizations, N 17, p. 815-845.
Stepanova E. 2008, Terrorism in Assymetrical Conflict: Ideological and Structural Aspects, Sirpi Research Report N 23, Oxford Univercity press, Stockholm, 186 p.
Zakaria F. 2008, The Post-American World, Penguin Group, New York, 292 p.
Zhu Liqun 2010, China's Foreign Policy Debates, Chaillot Papers/European Union, Institute for Security Studies, Paris, September 2010, 75 p.

ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐԸ ԱՇԽԱՐՀԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

Ռոբերտ Ղևոնդյան, Թամարա Ղազարյան

Ամփոփում

Արդի աշխարհաքաղաքական գործընթացների այլընտրանքային բազմազանությունը խնդիրներ է առաջացնում ոչ միայն հանգուցալուծումների կանխատեսման հավանականության, այլև ընթացիկ վերափոխումների տրամաբանության ընկալման առումով: Այս համատեքստում տարբեր միավորների համար շարունակաբար ծագող մարտահրավերներին պատասխանելու և հնարավորությունները բաց չթողնելու գերակայությունը հանգում է իրավիճակի վերլուծության միջոցով առանցքային բնորոշիչների դուրսբերման անհրաժեշտության:

Անհավասարակշիռ աշխարհաքաղաքական դրությունը ներկա զարգացումների գլխավոր բնորոշիչն է, որի ազդեցությունը ներթափանցում է տարածաշրջանային ու երկկողմ փոխհարաբերությունների բոլոր մակարդակներ: Ազգային պետություններն այս համատեքստում ստիպված են ձևավորել համարժեք արձագանքի կայուն, բայց նաև ճկուն համակարգեր:

Աշխարհաքաղաքական զարգացումների հնարավոր բազմավեկտորությունը անհրաժեշտություն է առաջացնում ռազմավարական սցենարային պլանավորման և մոդելավորման միջոցով սեփական սուբյեկտայնության շարունակական ավելացման: Ապագայի կառավարման նման գործելաոճը ՀՀ պետականության պահպանման և զարգացման համար այլընտրանք չունի:

Բանալի բառեր՝ աշխարհակարգ, անվտանգություն, մարտահրավեր, քաղաքական տարածություններ, հիբրիդային պատերազմներ, պրոքսի գործընթացներ, ահաբեկիչներ:

МЕХАНИЗМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ В КОНТЕКСТЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ

Роберт Гевондян, Тамара Казарян

Резюме

Разнообразие альтернатив современных геополитических процессов формирует проблемы, связанные не только с прогнозами разрешений, но и с восприя-

тием логики изменений. В этом смысле важно не упустить возможности и своевременно ответить на вызовы.

Для этого необходимо аналитическим методом вычислить ключевые характеристики явлений.

Главной характеристикой настоящих развитий является несбалансированная геополитическая ситуация, которая оказывает влияние на все уровни региональных и двусторонних отношений. В этой ситуации национальные государства вынуждены формировать устойчивые и вместе с тем гибкие системы адекватного реагирования.

В силу вероятной многовекторности геополитических развитий возникает необходимость стратегического планирования и постоянного укрепления собственной субъектности путем моделирования ситуаций. Подобный способ деятельности для сохранения и развития государственности Армении не имеет альтернатив.

Ключевые слова – мировой порядок, безопасность, вызов, политические пространства, гибридные войны, прокси-процессы, террористы.

SECURITY MECHANISMS IN THE CONTEXT OF GEOPOLITICAL CHANGES

Robert Ghevondyan, Tamara Kazaryan

Abstract

Alternative variety of contemporary geopolitical processes are causing problems not only for probability of resolution, but also for perception of changes. In this context it is important not to miss the opportunity and in due course respond to the challenges. For this aim it is necessary to calculate key characters by analysis.

Main characters of modern developments is unbalanced geopolitical situation in the world, which influences all levels of regional and bilateral relations. National states have to form stable but flexible systems of reaction.

Due to the possibility of multi-vector development of the geopolitical situation, states need strategic planning and permanent ensuring of their subjectivity through modelling the situation. Such manner of practice doesn't have an alternative for maintaining and development of statehood of Armenia.

Key words – global order, security, challenge, political spaces, hybrid wars, proxy processes, terrorists.